Theológiai Élet Ma a 21. Században
ISSN 3141-8058
thema21.hu

„Tested búzahalom liliomokkal szegélyezve” (Énekek 7,3) – Vázlatok a női test teológiájához

Varga Gyöngyi
Evangélikus Hittudományi Egyetem
ORCID: 0009-0007-5550-351X

Megjelent: 2026. november 2.
Licenc: CC BY 4.0

Absztrakt. A női léttel és a női testtel kapcsolatos megjegyzések, megközelítések az Ószövetségben szinte kizárólag férfiak által és férfiak számára megfogalmazott gondolatok. Az ókori patriarchális társadalmi valóságban gyökerező teológiai megállapítások (az autoritással bíró szent szöveg részeként), rendíthetetlenül tartják magukat napjainkban is. Furcsa kettősség jellemzi az ószövetségi megállapításokat. A nő teste az élet, a befogadás, az áldás „helye”, ugyanakkor a férfi-kontroll nélküli női test veszélyes, deviáns, bűnös, buja. Nyilvánvalóan a férfi teste jeleníti meg a mértékadó szexualitást, és ez az istenképben is megmutatkozik. A tanulmány szövegpéldákon keresztül mutat rá arra, hogy az igazi veszélyt a teológia és az erkölcs számára nem a nő teste jelenti, hanem sokkal inkább a tárgyiasítása és az ebből fakadó, az erőszak nyelvét sem nélkülöző vallásos gondolkodásmód.

Kulcsszavak: férfiközpontú megközelítés; szent szöveg; férfi-kontroll; tárgyiasítás; erőszak

Pár hete a budapesti 1-es villamos vonalán utazva megakadt a szemem egy óriásplakáton. Pontosabban az egyszínű szürkére tapétázott felületen nagy, piros betűkkel virító mondaton: „DO YOU KNOW THAT YOUR FIRST HOME WAS A WOMAN?” (Tudod, hogy az első otthonod egy nő volt?) A villamos éppen két megálló között vágtázott, így csak a szememmel tudtam „lefényképezni” a kérdést, ám azóta viszem magammal.

Az itt következő szöveg a női test teológiai, bibliai-antropológiai reflexiója. Erősen szubjektív írás, mivel magam is nő vagyok. Ötvenöt éve élek a testemben, amely, ha úgy tetszik, a második / másik otthonom. Kicsit ütött-kopott már, alaposan „belak-

tam", története van, sok-sok élményt, emléknyomot őriz. Viszem magammal, vagyis ő visz magával mindenfelé. Az 1-es villamoson is együtt láttuk a piros betűs mondatot.

A Biblia és a férfiperspektíva

Harmincegynéhány éve vagyok biblikus teológus és lelkész, lelkigondozó. Elsősorban az Ószövetséggel foglalkozom; kutatok, kérdezek, és ez a maradandó csodálkozás állapotában tart. Körülbelül ezer év kellett ahhoz, hogy az első szóbeli tradícióktól az írásba foglalás, gyűjtés, válogatás bonyolult lépcsőfokain haladva eljussunk a végső kánoni formáig, a Héber Bibliáig (Kr. u. 1. század vége). Elképzelhetetlenül sok minden történhetett ez alatt az egy évezred alatt. És az azóta eltelt két másik évezred alatt is, ami már a Biblia – e különleges „szövegtest" – hatástörténetének időszaka…

Az Ószövetséggel kapcsolatban elsődlegesen két hermeneutikai fókuszú kérdésem van. Az egyik, hogy egy férfiaktól és elsősorban férfiak számára írt iratgyűjtemény, amely az ókori patriarchális társadalmi valóságot tükrözi, hogyan lehet (és maradhat) számomra Isten kinyilatkoztatott igéje? A másik ebből következik: Miben áll és miért állíthatjuk, hogy ez szent szöveg? A két kérdés azért is lényeges számomra, hiszen hosszú évszázadok óta bibliai igeversekre hivatkozva szentesítik a hatalmon lévők vagy az oda törekvők a vallási, politikai, gazdasági kontrollt, az erőszakot, kirekesztett csoportok, közösségek elnyomását. Nők, gyermekek, szociológiai értelemben marginalizáltak: szegények, elesettek, testi, szellemi fogyatékossággal élők, valamint etnikai és szexuális kisebbségek tagjai szenvedték és szenvedik el a bántalmazás különböző formáit.

Ebben a felsorolásban lényegében a nők csoportja az egyetlen, amelyről – számarányát tekintve – nem mondható el, hogy kisebbség. Ám a gyakorlatban – sajnos mind a mai napig – sok szempontból mégis kisebbségként kezelik a nők csoportját, a női közösségeket a férfiakéhoz képest. Az „üvegplafon" elmozdíthatatlanul ott feszül a fejünk fölött a karriercélok, a boldogulás és boldogság, az önrendelkezés, az anyagi megbecsülés, legfőképpen az emberi méltóság tekintetében.

Biblikus teológusként egyszerre megdöbbentő és érdekes számomra, hogy mennyire erősen rögzültek és makacsul tartják magukat a 21. század első harmadában is az ókori patriarchális világban, androcentrikus közösségekben gyökerező koncepciók, látásmódok. A nőkkel, női léttel (testünkkel, tulajdonságainkkal, hivatásunkkal) kapcsolatos bibliai eszmefuttatásokat, megjegyzéseket első renden férfiak konstruálják és férfiak legitimálják.[1] Mindezt pedig szentesíti az a teológiai tételmondat, miszerint a Szentírás Isten kinyilatkoztatása, kijelentett akarata. Így hát a nők számára vajon nem marad más, mint hogy komolyan vegyük az elvárást, és azonosuljunk a férfiperspektívával?

[1] Exum, J. Cheryl: Fragmented Women: Feminist (Sub)versions of Biblical Narratives (JSOT Sup 163), JSOT Press, Sheffield, 1993, 11.

Látható és láthatatlan testek

Furcsa kettősség jellemzi az Ószövetségnek a női létmóddal kapcsolatos kijelentéseit. A női princípium szorosan kötődik az élethez, életadáshoz. Elválaszthatatlan a termékenységtől, a befogadástól, a táplálástól, gondozástól, áldástól, szépségtől. Köze van a vízhez, a növényekhez, a földrajzi terekhez, az otthonhoz, a bölcsességhez, a tanuláshoz, a közösség összetartozásához.

Ugyanakkor a nő, a női test – amennyiben nincs a / egy férfi kontrollja alatt (nem „ágyazódik be”) – veszélyes, kiszámíthatatlan, földi, deviáns, bűnös. Éppen ezért, amennyire csak lehet, láthatatlanná kell tenni: be kell fedni, el kell rejteni például a ház négy fala közé. A feleség a férj tulajdonát képezi (akárcsak a kiskorú gyermekek, a szolgák és az ágyasok). A tízparancsolat „ne kívánd” kezdetű intéseinek sorában a feleség az ingatlan (ház) és az ingóságok (ökör, szamár, jószágok) közé ékelődik be, mint a férje birtoka (2Móz 20,17). Feltűnő az is, hogy a szombat megtartásával kapcsolatos rendelkezésben nem jelenik meg külön a feleség az egész családot és háztartást tételesen felsoroló szövegben. (2Móz 20,10; 5Móz 5,14) Úgy látszik, nem jelentett külön „tételt”, mivel teljesen azonosították őt a férjével – így hát testestől, lelkestől nyugodtan el is tűnhetett a bibliai szöveg mögött…

A patriarchális világrendben a nő anyai minőségében válhat láthatóvá. Ez az ő „önértéke”, tisztessége. Pontosabban, teste termékenységével növeli férje tisztességét és becsületét a nyilvánosság terében, férje férfitársai között.[2] A nő / anya és a testiség lényegileg szinonimák az Ószövetség antropológiai látásmódjában – ahogyan azt a „matéria” (anyag) szavunk is jól jelzi. A női, anyai minőség két formája az individuális, személyes, „kis” női test és a kollektív, „nagy” női test. Ez utóbbira példa a nagyváros (görögül: metropolisz) vagy az anyaszentegyház kifejezésünk.

A nő azonosítása a testiséggel, vagyis szexualizálása és ezzel együtt tárgyiasítása az Ószövetség lapjain meglehetősen sokszor jön szembe velünk. A női szexualitás a szövegek többségében negatív előjelű a férfi szexualitás pozitív vagy neutrális értékéhez viszonyítva. És ez sajnos nem minden. Az ÚR: JHWH viselkedése, magatartása mutatja be a férfi szexualitást: az erőt, autonómiát, döntésképességet. Ugyanez megfordítva is érvényes: a férfilét és férfipotenciál modellezi JHWH hatalmát, dinamizmusát, cselekvőkészségét, amely politikailag, szociálisan és morálisan is korrekt és vitán felül áll.

A tanulmány címének az Énekek éneke egy sorát választottam. Ez az egyetlen irat az Ószövetségben, amely a női és férfi test önmagában való szépségét ünnepli, és a szerelmesek egymás teste-lelke iránti csodálatát merész költői megfogalmazásban tárja elénk. Ami számomra különösen is lényeges: a kis könyv 4. és 7. fejezetében a női test minden moralizáló, szexuáletikai értelmezéstől mentesen áll előttünk, amelyet gyönyörű hasonlatok, metaforák füzérével ékesítenek a nászdalok szerzői.[3]

[2] Varga Gyöngyi: Nemek, szerepek, kihívások. Férfi és nő az ószövetségi hagyományban, In: Credo Evangélikus Folyóirat 2018/3-4, 56 -63 (57-58.)

[3] Brenner, Athalya (Ed.): A Feminist Companion to the Song of Songs, Sheffield Academic Press, Sheffield, 2001 (Reprinted)

E teljes mértékben profán szerelmi líra kánoni rangra emelésének problémáját úgy oldották meg Izrael bölcsei, írástudói, hogy a férfi és nő szerelmét allegóriaként értelmezték, és Isten és Izrael szövetségi kapcsolatára vonatkoztatták.

Nő a férfiből?

A második teremtéselbeszélés (1Móz 2,4b–25) szerzője valamikor a Kr. e. 8–7. század körül (?) az ember teremtése kapcsán egy fordított „genealógiát" fogalmaz meg, amely inverze a természet rendjének és az emberi tapasztalatnak: a nő eredendően a férfi testéből állt elő! A férfitestből kivett merevítő „szerv" a nő testének lesz alapja: héberül ez a *cēla*, amelyet „bordaként", illetve oldalsó részként fordíthatunk (21. v.). (A magyar nyelvben meggyökerezett kifejezés sajnos félrevezető: nem „oldalbordáról" van szó a héber szövegben.)

A szentíró számára az *ís* (férfi / férj) a kiinduló- és a viszonyítási pont, az *ísah* (asszony / feleség) pedig az a teremtmény, aki az altatásos műtét következtében kap létjogosultságot. Ezzel nyelvileg is egyértelművé válik, hogy a nő a férfit jelentő szóból „képződik". Az ember *(adam)* a segítő társ (*ézer keneg'dó*) láttán így kiált föl: „Ez most már csontomból való csont, testemből való test. Asszonyember legyen a neve: mert férfiemberből vétetett." (2,23)

Mindössze egy fejezetet kell lapoznunk a Bibliában ahhoz, hogy a női testtel kapcsolatban még egy fontos teológiai-antropológiai kijelentést olvashassunk. 1Móz 3,16 értelmében a „bűneset" következményeként Isten ezt mondta az asszonynak: „Igen megnövelem terhességed fájdalmát, fájdalommal szülöd gyermeked. Vágyakozni fogsz férjed után, ő pedig uralkodni fog rajtad."[4] Nyilvánvaló, hogy a férfi sem „ússza meg" a dolgot, az ő testét is érinti a „bűneset" következménye: izzadsággal termeli meg a földből a család betevőjét. Ám amíg a nővel kapcsolatosan a fájdalmat említi a szöveg, addig a férfi testében fáradságot, kimerültséget él át (3,17-19). Az is érdekes, hogy a nő itt, ezen a ponton kap nevet: *Havvah* lesz, vagyis minden élő anyja. Pont akkor hangzik el a kijelentés, amikor a férfi létét a porhoz és a halál valóságához köti a bibliai szerző.[5]

Ez a teológiai-antropológiai alapvetés jó ötszáz évvel később a gyülekezetépítés kontextusában egy szexuáletikai érvelés alapjául szolgál az Újszövetség egyik pszeudopáli iratában. 1Tim 2,8-15 szövege – ha fogalmazhatok így – a teológiai antropológia és írásértelmezés mélypontját jelzi. Azon túlmenően, hogy eligazítást próbál nyújtani a keresztény életgyakorlat vonatkozásában, sértő, előítéletes és szűk látókörű megállapításokat tesz a nőkkel kapcsolatban. A nők partvonalra állításához, a tanítás szolgálatából való kitiltásukhoz olyan érvet hoz a „bűnesetre" mint „tényre" alapozva, amely hosszú évszázadokra és még napjainkban is meghatározza az egyházban a nők helyzetét.

[4] Ef 5,22-ben Pál etikai útmutatását erre az igeversre alapozza: *„Az asszonyok engedelmeskedjenek férjüknek, mint az Úrnak."*

[5] Bledstein, Adrien Janis: Are Women Cursed in Genesis 3.16? In: Brenner, Athalya (Ed.): A Feminist Companion to Genesis, Sheffield Academic Press, Sheffield, 1997 (Reprinted), 142-145.

„Azt akarom tehát, hogy a férfiak mindenütt bűntől tiszta kezeket felemelve imádkozzanak harag és kételkedés nélkül. Ugyanígy az asszonyok is tisztességes öltözetben, szemérmesen és mértékletesen ékesítsék magukat, ne hajfonatokkal és arannyal, gyöngyökkel vagy drága ruhával, hanem azzal, ami azokhoz az asszonyokhoz illik, akik istenfélőnek vallják magukat: jó cselekedetekkel. Az asszony csendben tanuljon, teljes alázatossággal. A tanítást azonban az asszonynak nem engedem meg, sem azt, hogy a férfin uralkodjék, hanem legyen csendben. Mert Ádám teremtetett először, Éva csak azután, és nem Ádámot vezette tévútra a kísértő, hanem az asszonyt, és ő esett bűnbe. Mégis megtartatik a gyermekszüléskor, ha megmarad józanul a hitben, a szeretetben és a szent életben." A szöveg értelmében egyetlen igazolt létmódja lehet a nőnek, ez az anyaság és az ebben való alázatos kiteljesedés, a szemérmes, szent élet. Ez megmaradásának feltétele!

Prófétai pornográfia

A nő dehumanizálása, tárgyiasítása az Ószövetségben a prófétai hagyományban jut el a legkritikusabb pontig. A nyilvános igehirdetésekben a női test kitakarása nyelvi eszközökkel történik meg, amelyek a férfihallgatóság figyelmét igencsak felkeltik. Az ún. „prófétai pornográfia" Ezékiel 16. és 23. fejezeteiben mutatkozik meg teljes valójában, és megy a legtovább a verbális erőszak terén. A 16. fejezetben ezt olvassuk: „Így szól az én Uram, az Úr: Mivel meztelenre vetkőztél, és mutogattad szemérmedet, amikor paráználkodtál szeretőiddel és minden utálatos bálványoddal, sőt fiaid vérét is nekik adtad, ezért íme, összegyűjtöm minden szeretődet, akiknek kelletted magad: azokat is, akiket szerettél, meg azokat is, akiket gyűlöltél. Köréd gyűjtöm őket mindenfelől, és leleplezem előttük szemérmedet, hadd lássák egész szemérmedet. Azután elítéllek a házasságtörők és a vérontók törvénye szerint, és kiszolgáltatlak a haragnak és a vérbosszúnak." (Ez 16,36-38) Jer 2–5-ben és Hós 1–3-ban is hasonló teológiai gondolatmenettel találkozunk. Hóseás házassága a parázna Gómerrel és a kapcsolatukból született gyermekek metaforikusan fejezik ki Isten és népének szövetségi krízisét és ennek következményeit.[6]

A héber nyelvben a városok, földrajzi térségek, népek általában nőnemű szavak; így kézenfekvő, hogy a próféták a házasságmetafora alkalmazásával Izraelt, Júdát, Samáriát, Jeruzsálemet nőként ábrázolják (pl. „Sion leánya"). Az asszony „ingatag", hűtlen, házasságtörő. Érdekes módon férfiakkal kapcsolatban paráznaságról, hűtlenségről szinte alig olvasunk az Ószövetségben: ez mintha csupán nőspecifikus tulajdonság lenne…

A patriarchális társadalmi keretekben a férfias istenkép dominanciája az egyedül elfogadott, evidens, és ezért szinte teljesen reflektálatlan. Ha Isten férfias, vagyis a domináns pozícióban van, ezzel minden rendben van. A szövetséget megszegő Izrael

[6] A téma alapos megközelítését nyújtja: Sherwood, Yvonne: The Prostitute and the Prophet. Hosea's Marriage in Literary-Theoretical Perspective. JSOT SS 212, Sheffield Academic Press, Sheffield, 1996.

vagy Júda így viszont egyértelműen csak a parázna nő, a hűtlen asszony szerepébe kerülhet.

A pornográfia funkciója a bibliai hagyományok tükrében úgy foglalható össze, mint a férfidominancia fenntartása a női tapasztalatok tagadása vagy félreértelmezése révén. JHWH attitűdjét a féltékeny és bosszúálló férj viselkedésével írják le a próféták. E megközelítést az ószövetségi hagyomány egyáltalán nem tartja problematikusnak. Izrael büntetése, a paráznaság bűnének megtorlása pornografikus cselekedet lesz JHWH részéről! Az erőszak verbális eszköztárából merítve a prófétai hagyományban reflektált házasságmetafora ilyen módon sajnos egyértelműen a szeretetkapcsolat pervertálásának szolgálatában áll.[7] Az intimitás őrzése helyett a közszemlére tétel valósul meg. A test, méltóságának tisztelete helyett, kiszolgáltatott és megtört formájában a bosszú retorikájának áldozatává válik. Ezen a ponton teszi föl a kérdést a női teológiai reflexió: milyen istenkép következik ebből?

Záró gondolat

A héber nyelvben a *bászár* szó jelentésmezőjébe tartozik a hús, test, fizikai valóság, anyag. Érdekes, hogy ebből a főnévből képezik a *b^{e}szorah*: örömhír, jó hír szavát. A bibliai időkben ritkán került hús az asztalra, amikor igen, akkor az különleges alkalom volt, népünnepély, menyegző. Az örömhír követei bejárták a szomszédos településeket, és mindenkit, aki csak élt és mozgott, meghívtak az ünnepi asztalhoz.

Jézus fantáziájában ott élt ennek a nagy, ünnepi asztalnak a képe, ahol mindenki helyet talál. Ahol a szegények megelégíttetnek, a megalázottak méltóságot kapnak, ahol férfiak és nők gúzsba kötő konvenciók nélkül végre tisztelhetik egymást, s egymásban az embert, a társat. Jézus sokat beszélt erről. Ilyennek álmodta Isten Országát. Az Otthont.

A mély-inkarnáció: Jézus Krisztus testté, hússá létele a legnagyobb örömhír. Ez a nagypénteki megtört, megalázott testében is nyilvánvalóvá vált. És ezen a ponton, ebben a megfeszülésben megtörtént a testek felemeltetése. Nőké, férfiaké, mindenkié. Végérvényesen.

[7] Brenner, Athalya (Ed.): A Feminist Companion to the Latter Prophets. Sheffield Academic Press, Sheffield, 1995